

KRISTIJONUI DONELAIČIUI STUDIJŲ LAIKAIS PRIEINAMOS XVIII A. POETIKOS KNYGOS VOKIEČIŲ KALBA

Guido Michellini | Dipartimento di Antichistica, Lingue,
Educazione, Filosofia, Università di Parma
Via M. D'Azeglio, 85, 43125 Parma, Italia
El. paštas: guido.michellini@unipr.it

Kristijono Donelaičio kūrybos ištakas apžvelgiančiuose tyrimuose dažnai pasitenkinama bendru XVIII a. literatūriniu kontekstu, nors būtų tikslinga mėginti nustatyti, per kokias konkrečias knygas buvo galima susipažinti su to konteksto idėjomis. Tam klausimui skiriamas šis straipsnis. Laikomasi nuomonės, kad teologas, muzikas ir poetas K. Donelaitis turėjo būti ypač gabus ir talentingas žmogus: tikriausiai jam pakako perskaityti ir gerai apmąstyti kelias „strategines“ knygas, kad remdamasis jomis galėtų sėkmingai plėtoti „Metuose“ pritaikytas mintis apie poetiką.

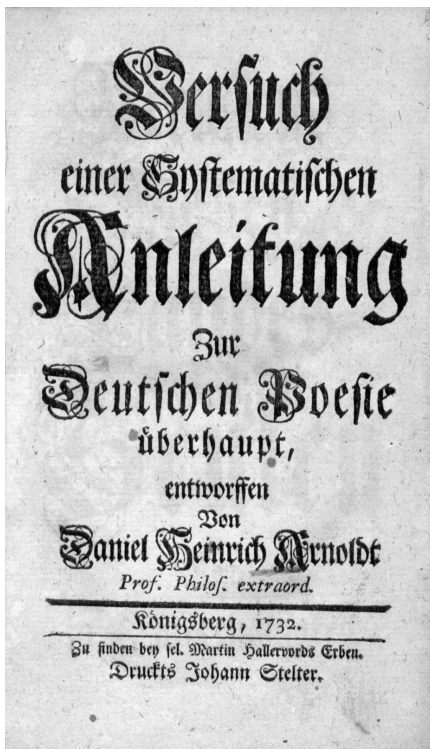
Be tokių klasikinių veikalų kaip Aristotelio „Poetica“ ir Horacijaus „Ars poetica“ dvikalbis K. Donelaitis tikriausiai bus skaitęs tuomečiame Karaliaučiuje populiarias naujausias poetikos knygas vokiečių kalba. Su jomis jis galėjo susipažinti studijų metais, nes vėliau, gyvendamas Prūsijos provincijoje, ilgą laiką atsidėjo kitiems dalykams; todėl tikslinga ieškoti prieš studijų baigimą (1740) išėjusių vokiškų publikacijų. Neaišku, ar K. Donelaitis turėjo pakankamų prancūzų kalbos įgūdžių, kurie jam būtų leidę įsigilinti į tokį svarbų ir XVIII a. populiarių veikalą kaip Nicolas Boileau „Art poétique“ (1674); toks klausimas nekyla dėl anglišių publikacijų, nes anglų kalbos jis nemokėjo.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: poetikos knygos, vokiečių kalba, XVIII amžius, Karaliaučiaus universitetas.

Kadangi pagrindinis dėmesys straipsnyje skiriamas poetikos knygoms, nutarta atsiriboti nuo poetikai artimos retorikos srities publikacijų, nors neabejojama, kad jos, ypač 1736 m. Leipcige išleistas klasicizmo šalininko Christopho Gottschedo traktatas *Ausführliche Redekunst*,¹ plačiai žinomas K. Donelaičio

1 GOTTSCHED, Christoph. *Ausführliche Redekunst, Nach Anleitung der alten Griechen und Römer,*

wie auch der neuern Ausländer [...] verfasst und mit Exempeln erläutert. Leipzig, 1730.

Versuch einer Systematischen Anleitung zur Deutschen Poesie überhaupt, 1732 m. antraštinis puslapis

laikais, ir tokie antikos veikalai kaip Aristotelio *Retorika* ar Kvintiliano *Institutio oratoria* taip pat galėjo turėti įtakos jaunajam K. Donelaičiui² ir prisidėti prie jo poetinės kalbos susiformavimo.

Aptariamos trys 1725–1732 m. laikotarpiu vokiečių kalba išėjusios poetikos knygos, populiarios Karaliaučiaus universitete tuo metu, kai čia mokėsi K. Donelaitis. Dvi iš jų (D. H. Arnoldto ir Ch. Gottschedo veikalai) ne kartą minimos žinomoje Leono Gineičio monografijoje apie K. Donelaitį,³ tačiau nesigilinant į jų turinį ir remiantis vėlesniaisiais leidimais, pasirodžiusiais tada, kai būsimasis poetas jau buvo baigęs universitetą. Siekiant parodyti, kokios aptariamųjų poetikos knygų mintys galėjo sudominti ar turėti įtakos jaunajam K. Donelaičiui, daugiau bus sustojama ties jų turiniu, atsiribojant nuo šiose knygose siūlomų teorijų kilmės klausimo.

1736 m. įstojęs į Karaliaučiaus universitetą, Teologijos fakulteto studentas K. Donelaitis čia lankė profesoriaus Danieliaus Heinricho Arnoldto (1706–1775) paskaitas. Jos tikriausiai neapsiribojė vien religijos klausimais, nes teologas D. H. Arnoldtas buvo ir poezijos teorijos specialistas: 1732 m. jis paskelbė vadovėlinio pobūžio traktatą apie poeziją *Versuch einer Systematischen Anleitung*

Zur Deutschen Poesie überhaupt.⁴ Su traktate skelbiamomis mintimis K. Donelaitis galėjo susipažinti tiek lankydamas D. H. Arnoldto paskaitas, tiek skaitydamas pačią knygą, kuri jo studijų metais buvo lengvai prieinama Karaliaučiaus universitete. Kadangi pastebimos ryškios sąsajos tarp šioje knygoje išdėstytų teorijų ir K. Donelaičio poetinės orientacijos, verta detaliau aptarti D. H. Arnoldto veikalą.

Anot D. H. Arnoldto, poezija apima dvi pagrindines sritis: viena, susijusi su muzika⁵, liečia poetinio kūrinio garsus (arba išraiškos planą, vartojant šiandienės kalbotyros terminiją), o kita, susijusi su tapyba ir kitais vaizduojamaisiais menais,⁶ – turinį (kitaip sakant, prasmę) bei jį perteikiančias leksemas, posakius ir sakinius. Poezija esanti surišta kalba (*gebundene Rede*⁷), kurioje žodžiai parenkami atsižvelgiant į jų skambesio derinimą,⁸ poetiniame tekste turinys turi būti pristatomas kuo gyviausiai, stengiantis pasiekti skaitytojo sielą ir jį jaudinti.⁹ Kuriant šį turinį, visų pirma reikia stebėti ir vaizduoti gamtą,¹⁰ o žmonių elgseną pateikti tokią, ko-

kia ji yra tikrovėje;¹¹ vis dėlto leidžiama pramanyti galimas ir tikėtinas aplinkybes, jeigu tai prisideda prie gyvesnio vaizdavimo.¹²

Aptartieji teiginiai, D. H. Arnoldto išdėstyti bendro pobūdžio įvadinėje dalyje,¹³ puikiai derinasi su poetine programa, kurios K. Donelaitis laikėsi rašydamas „Metus“, ir leidžia atrasti jo kūrybai būdingo realizmo¹⁴ šaknis. Galimas daiktas, kad būtent D. H. Arnoldtas ir jo traktatas padėjo pamatus K. Donelaičio programai, nors neatmetama galimybė, kad ją papildydamas poetas galėjo pasinaudoti ir kitomis poezijos teorijos knygomis. Vis dėlto realu manyti, kad, be D. H. Arnoldto traktato, K. Donelaitis bus skaitęs ne itin daug panašaus pobūdžio teorinių publikacijų: baigęs universitetą, beveik visą savo gyvenimą jis praleido Prūsijos provincijoje, nepasižyminčioje turtingomis bibliotekomis, o Karaliaučiuje trumpai lankėsi tik porą sykių; be to, ilgą laiką jis buvo atsidėjęs kitiems dalykams – teologijai, muzikai, muzikinių instrumentų gaminimui.

Grįžkime prie D. H. Arnoldto knygų. Po aptartosios įvadinės dalies eina pusšimčio puslapių skyrius apie eiliavimą arba išorinį poetinio kūrinio pavidalą.¹⁵ Tai gana techninis nagrinėjimas, pristatantis dalykus, kurių didžiąją dalį K. Donelaitis turėjo išmokti dar Karaliaučiaus katedros licėjuje, kur pagal metrikos taisyklės reikėdavo skanduoti lotyniškų ir graikiškų tekstus. Taigi šis skyrius galėjo tik padėti

2 Šiuo klausimu žr. DILYTĖ, Dalia. *Kristijonas Donelaitis ir antika*. Vilnius, 2005, p. 86–116.

3 GINEITIS, Leonas. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*. Vilnius, 1990. Apie D. H. Arnoldto traktatą žr. p. 126, 156, 164, 216, 371–373, apie Gottschedo – p. 126, 367, 372.

4 ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt*. Königsberg, 1732.

5 Ibidem, p. 5: „Durch die Beobachtung der Töne und der daraus fließenden Einschränkung der Worte kommt die Poesie der Musick sehr nahe.“

6 Ibidem: „Dieses innere Wesen hat die Poesie mit der Mahler-Kunst und den damit verknüpften Künsten grösten Theils gemein, obgleich die Poesie vieles vor denselben voraus hat, indem sie nicht nur Cörperliche, sondern auch abstracte Dinge [...] abbildet.“

7 Ibidem, p. 1.

8 Ibidem: „alle Worte in Ansehung ihres Lautes in der Aussprache auf eine erwählte angenehme Art miteinander übereinstimmen oder abwechseln.“

9 Ibidem, p. 2: „die Sache nach aller Möglich-

keit lebhaft vorgestellt, und mit aller ersinnlichen Gewalt in das Gemüth des Lesers gedrungen wird, ihn auf eine verlangte Art zu bewegen.“

10 Ibidem, p. 4: „das innere Wesen eines Gedichtes besteht vornehmlich in der Nachahmung und Abbildung der Natur.“

11 Ibidem: „vornemlich aber lassen sich die Menschliche Handlungen in einem Gedichte nach dem Leben vorstellen.“

12 Ibidem: „es wird eine unschuldige und erlaubte Fiction möglicher und wahrscheinlicher Umstände nicht ganz ausgeschlossen, indem sie zur lebhaften Vorstellung sehr vieles beyräget.“

13 *Vorbericht von der Natur und Beschaffenheit der Poesie*. Op. cit., p. 1–13.

14 Žr. LEBEDYS, Jurgis. *Senoji lietuvių literatūra*. Vilnius, 1977, p. 299.

15 *Das erste Buch, Von der Kunst Verse zu schreiben, oder von der äussern Gestalt eines Gedichtes*. In ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt*, p. 14–68.

susisteminti žinias, kurias poetas jau turėjo prieš studamas į universitetą. Skyriaus pradžioje nagrinėjami skirtingi skiemenų tipai,¹⁶ paskui aptariamos įvairios pėdos, sudarytos jungiant du (jambas, spondėjas, trochėjas) arba tris (daktilis) skiemenis.¹⁷ Toliau nagrinėjamos eilės, susidedančios iš dviejų ar daugiau pėdų; pastebima, kad aštuonias pėdas viršijančios eilės negali būti ištariamos vienu iškvėpimu, o reikalauja pauzės (cezūros); skyrius baigiamas rimų nagrinėjimu.¹⁸

Gerokai platesnio masto dalykai aptariami antrame (ir paskutiniame, beveik triskart už pirmąjį ilgesniame) skyriuje apie vidinius eilėraščio bruožus.¹⁹ Eilėraščio turinys perteikiamas ženklais (*Zeichen*), kuriuos D. H. Arnoldtas apibūdina kaip sąvokas (*Begriffe*) išreiškiančius garsus (*Töne*). Kalbiniai ženklai vadinami žodžiais (*Worte*),²⁰ o visi tam tikros žmonių bendruomenės vartojami žodžiai sudarantys jos kalbą. Skirtingos bendruomenės turinčios skirtingas kalbas, bet didžioji jų dalis atsiradusi iš nedaugelio kalbų, D. H. Arnoldto vadinamų pagrindinėmis (*Haupt-Sprachen*); tarp tokių pagrindinių esanti ir vokiečių kalba, kuri apima ne tik bendrinę kalbą, bet ir įvairias tarmes.²¹

Tik vartodamas vienai kalbinei sistemai priklausančius įprastus žodžius bei pasirinkdamas įprastas jų reikšmes, žmogus laikosi kalbos grynumo principo,²² kurio privalo laikytis poetas, kitaip jis liktų nesuprastas skaitytojo.²³ Kad taip neatsitiktų, reikia atsisakyti svetimų žodžių tuomet, kai sava kalba turi ženklų, leidžiančių perteikti tą pačią reikšmę,²⁴ taip pat reikia vengti pasenusių žodžių ar reikšmių²⁵ arba paties sugalvotų naujų ar nedaugelio žmonių vartojamų žodžių;²⁶ rašant bendrine kalba, reikia vengti tarmybių, kurios ne visiems galėtų būti suprantamos.²⁷ Kalbant apie sintaksę, poetui patariama stengtis vartoti įprastas žodžių konstrukcijas.²⁸

Kiekviena kalba turi sinoniminių žodžių, kurie, anot D. H. Arnoldto, kartais perteikia tą pačią reikšmę, o kartais – tarp savęs susijusias skirtingo abstraktumo reikšmes.²⁹ Pagal šiandienę kalbotyrą, tik pirmuoju atveju galima kalbėti apie sinonimiją, nes antrojo tipo reiškiniai labiau nei sinonimija liečia hiponimijos ir hiperonimijos ryšius (hiponimijos atveju vienas iš dviejų susijusių žodžių turi labiau specifinę, o hiperonimijos atveju – bendresnę reikšmę).³⁰ D. H. Arnoldtas bando įrodyti, kad specifinė reikšmė gali būti perteikiama nevarojant hiponimų, o tiesiog prijungiant prie žodžio kitą žodį (pvz., būdvardį ar prieveiksmį), apibrėžiantį pirmojo reikšmę, arba sudarant perifrazes. Visa tai prisideda prie stiliaus įvairumo.

Žodžiai gali turėti ir perkeltines reikšmes, priklausančias tropų kategorijai.³¹ Jų vartojimas leidžia ne tik pajavairinti stilių, bet ir gyviau vaizduoti eilėraščio turinį. Iš tropų skiriamos metaforos, alegorijos, metonimijos, sinekdochos. Metaforos remiasi panašių dalykų lyginimu ir yra ypač naudingos tais atvejais, kai lyginama su gerai žinomais dalykais; kadangi lengva apsirikti atrandant panašumų ten, kur jų nėra, reikia lyginimus gerai pagrįsti.³² Alegorijos – tai išplėstinės metaforos.³³ Me-

tonimijos atsiranda, kai atsižvelgiama į du neatsiejamus dalykus, vienam iš jų priskiriant sąvoką, kuri labiau tiktų kitam.³⁴ Sinekdochų atvejais daiktas pristatomas, nusakant jo dalį³⁵ arba, dabartinės kalbotyros terminais tariant, vietoje laukiamo olonimo vartojamas meronimas.³⁶

Rašydamas apie poetinius sakinius ir jų puošmenas,³⁷ D. H. Arnoldtas išskiria sakinius ir sakinių pagrindu sudarytus periodus, kurie išplečia ar sukongretina jų turinį. Pabrėžia, kad poetas, kurdamas sakinius ir periodus, privalo ne tik atsižvelgti į pasirinktą metriką, bet stengtis perteikti skaitytojui kokius nors jausmus, vartodamas afektų kalbą.³⁸ Ta kalba susideda iš tokių retorikos teoretiko Bernardo Lamy (1640–1715) nagrinėtų figūrų, kaip sušukimas,³⁹ klausinėjimas,⁴⁰ pataisymas,⁴¹ nutylėjimas,⁴² aprašymas,⁴³ gradacija,⁴⁴ fikcija,⁴⁵ apostrofa,⁴⁶ sinonimija,⁴⁷ anadiplozė,⁴⁸ elipsė.⁴⁹ Kiekvienai figūrai yra būdingas tam tikrų kalbinių ženklų arba konstrukcijų vartojimas: pavyzdžiui, sušukimas išreiškiamas šauktuku kartu su šaukiamaisiais, o klausinėjimas – klaustuku kartu su klausiamaisiais žodžiais.

Išdėstyti D. H. Arnoldto samprotavimai apie kalbą ir jos stilistiką puikiai derinasi su K. Donelaičiui gerai žinoma Michaelio Mörlino teorija apie lietuvių kalbą, pritaikyta Jono Berento bei jo talkininkų rengiant 1732 m. giesmyne *Jß nau-jo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmū Knygos* paskelbtus naujus vertimus iš vokiškų

16 Ibidem, p. 15–27.

17 Ibidem, p. 38–44.

18 Ibidem, p. 44–52.

19 *Das andre Buch, Von der inneren Beschaffenheit eines Gedichtes*. In Ibidem, p. 69–206.

20 Ibidem, p. 69–71.

21 Ibidem, p. 71–72.

22 Ibidem, p. 73: „Wenn ich in meiner Sprache rede, und bediene mich durchgehends solcher Worte, so aus derselben Sprache oder derselben Mund-Art genommen, und also gebräuchlich sind, so beobachte ich die Reinigkeit der Sprache.“

23 Ibidem.

24 Ibidem, p. 74–75.

25 Ibidem, p. 78.

26 Ibidem, p. 80.

27 Ibidem, p. 79–80.

28 Ibidem, p. 81–82.

29 Ibidem, p. 86.

30 Žr. MURPHY, M. Lynne. *Semantic Relations and the Lexicon*. Cambridge, 2003, p. 216–222.

31 „*Tropi* [...] von τρέπω verto, weil die Bedeutung umgekehret und verwechselt wird“. In ARNOLDT,

Daniel Heinrich. *Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt*, p. 100.

32 Ibidem, p. 105.

33 Ibidem, p. 106.

34 Ibidem, p. 107–108.

35 Ibidem, p. 112.

36 Žr. MURPHY, M. Lynne. *Semantic Relations and the Lexicon*, p. 230–235.

37 *Von poetischen Sätzen und derselben Zierde*. In ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt*, p. 113–135.

38 Ibidem, p. 120.

39 *Exclamatio*. Ibidem, p. 121–122.

40 *Frage* [≈ *interrogation*]. Ibidem, p. 123–125.

41 *Correction*. Ibidem, p. 125.

42 *Praeteritio*. Ibidem, p. 126.

43 *Descriptio*. Ibidem, p. 128.

44 *Gradation*. Ibidem, p. 129.

45 *Fiction*. Ibidem, p. 129).

46 *Apostrophe*. Ibidem, p. 130.

47 *Synonymie*. Ibidem, p. 132.

48 *Anadiplosis*. Ibidem, p. 133.

49 *Ellipsis*. Ibidem, p. 134.

originalų.⁵⁰ Savo traktate *Principium primum in lingua Lithvanica* (1706 m.)⁵¹ M. Mörlinas teigė, kad reikia rašyti paprastu ir kiekvienam lietuviui suprantamu būdu (kitais tariant, nenutolstant nuo liaudyje vartojamos kalbos normų). Kadangi K. Donelaičio laikais dar nebuvo pasirodžiusi jokia pasaulietinės poezijos knyga lietuvių kalba, o XVIII a. antrojo ketvirčio giesmynuose išspausdinta geriausia lietuviška poezija buvo parengta sekant M. Mörlino teorija ir laikantis šnekamosios kalbos bei tautosakos tradicijų, K. Donelaitis turėjo puikias sąlygas įgyvendinti savo mokytojo D. H. Arnoldto idėjas. Pasirinkęs paprasto lietuvių vartojamą šnekamąją kalbą su jos metaforomis ir kitomis vaizdingomis priemonėmis,⁵² poetas vis dėlto neatsisakė populiariausių religinių giesmių žodžių ir posakių, Prūsijos žmonėms labai gerai pažįstamų ir kasdien girdimų bažnytinėse apeigose.⁵³ Tokį K. Donelaičio apsisprendimą galėjo nulemti ir tai, kad pagrindiniai jo kūrybos adresatai greičiausiai buvo Tolminkiemio parapijos kaimiečiai, kuriems, kaip žinoma, poetas paskaitydavo poemos ištraukų bažnyčioje.

K. Donelaitį bus patraukęs ne tik D. H. Arnoldto pateiktas stilistinių figūrų aprašymas: pagrįsta manyti, kad traktato baigiamoji dalis apie poetinio teksto visuumą⁵⁴ galėjo lemti tam tikrą „Metuose“ glūdinčią moralinę religinę ideologiją. Bandydamas tai įrodyti, pacituosiu kelias D. H. Arnoldto mintis: „Ne visuomet poetas pasitenkina vien dalyko pasakojimu ir aprašymu: sykiu dar nori pridėti, kaip jis – girdamas arba pasmerkdamas – vertina tą dalyką“⁵⁵; „Poetas gali išreikšti pagyrimą nepastebimai arba rodyti to dalyko ar sudedamųjų jo dalių įvairiapusišką naudą ir kaip tai puikiai tinka Dievo sumanymui įgyvendinti“⁵⁶; „Žmogaus veiksmų dorovingumas apskritai grindžiamas šių veiksmų derinimu su Dievo išvadomis, mums prieinamomis per protą arba per apreiškimą“⁵⁷; „Dažnai pasitaiko jokios reikšmės Dievo tikslų įgyvendinimui neturintys įvairių tipų veiksmai, kuriuos žmogus pasirenka, gerai apsvarstęs visas aplinkybes; tai ne įsakomi, bet žmogaus įvertinimui paliekami veiksmai, todėl šis, atsižvelgdamas į aplinkybes, gali jų imtis ar nesiimti, bet tik su tokia sąlyga, kad jie neprieštarautų Dievo tikslams ir valiai“.⁵⁸

Šiose citatose atsispindi D. H. Arnoldto priimta pietistinė religijos samprata: dėmesio centras nukeltas nuo išganytojo Kristaus figūros į patį žmogų (tikintįjį), kuris privalo elgtis pagal Kristaus pavyzdį ir veikti pagal Dievo įsakymus (ar bent jiems neprieštarauti), jeigu nori nusipelninti Dangaus karalystę. Tokios D. H. Arnoldto idėjos buvo parankios pietizmui pritariančiam poetui ir galėjo jį skatinti parašyti savo parapijiečiams skirtą poemą, kuria jis sukonkretintų naujose bažnytinėse giesmėse pristatomą pietistinę koncepciją apie krikščionišką žmogaus elgesį,⁵⁹ ją „apvilkdamas“ išradinčiai sugalvotais epizodais ir gražia poetine forma. Dėmesio centre esančio žmogaus veiksmai gali būti geri arba blogi, o foną sudaranti gamta su įvairiais metų laikais lieka tik teigiama – čia dar vienas sąsajos taškas su

D. H. Arnoldto knyga, anot kurios, gamtos daiktai yra sukurti Dievo ir todėl prigimtines jų savybės negali būti smerkiamos.⁶⁰

Remiantis išdėstytais samprotavimais, būtų galima manyti, kad D. H. Arnoldto traktatas puikiai paaiškina K. Donelaičio pasirinktą ir „Metuose“ išryškėjančią ideologinę orientaciją bei tam tikrus kalbinius stilistinius bruožus. Tik lieka neaišku, kodėl poetas pasirinko būtent metų laikų temą? Atsakymo reikėtų ieškoti tuometės literatūros kontekste.

Visai įmanomas dalykas, kad studijų metais K. Donelaitis galėjo susipažinti su 1730 m. išleistu Karaliaučiaus universiteto absolvento Christopho Gottschedo (1700–1766) traktatu *Versuch einer Critischen Dichtkunst vor die Deutschen*.⁶¹ Šią knygą, panaudotą ir cituotą D. H. Arnoldto, buvo lengvai prieinama Karaliaučiaus universitete.

50 Žr. MICHELINI, Guido. *Jono Berento Jš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmė Knygos. Mėrlino traktato pritaikymas poezijoje*. Vilnius 2010, p. 33–43.

51 Šio traktato perspausdinimas kartu su lietuvišku vertimu pateikimas knygoje: DROTVINAS, Vincentas (rengėjas). *Michaelio Mėrlino traktatas „Principium primarium in lingua Lithvanica“*. Vilnius, 2008, p. 19–125.

52 „Pagrindinis Donelaičio stiliaus bruožas yra liaudiškumas“. LEBEDYS, Jurgis. *Senoji lietuvių literatūra*, p. 287.

53 Dėl Donelaičio ryšių su giesmynais žr. MICHELINI, Guido. Prūsijos Lietuvos giesmynai Donelaičio laikais. *Acta Historica Universitatis Klaipėdiensis*, t. 26, p. 87–88. Tai buvo tik vienas iš K. Donelaičio poezijos šaltinių, tarp kurių išskirtinę vietą užima antikos literatūra, kaip išsamiai parodė Dalia Dilytė (*Kristijonas Donelaitis ir antika*, p. 117–201).

54 *Von ganzen Gedichten* (ARNOLDT Daniel Heinrich. *Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt*, p. 135–183).

55 Ibidem, p. 142–143: „Man ist aber nicht jederzeit mit der blossen Erzählung und Beschreibung einer Sache zu frieden, sondern pflēget auch sein Urtheil von der sache beyzufügen... Das Urtheil so wir von Dingen fallen können, ist entweder ein Lob oder eine Verachtung.“

56 Ibidem, p. 143: „Das Lob derselben kan aber entweder unvermerckt vorgetragen werden... Oder man zeigt den vielfältigen Nutzen der Sache und ihrer Theile, und wie geschickt sie sind, die ihnen gemässe Absicht Gottes zu erreichen.“

57 Ibidem, p. 145: „Die Moralität der menschlichen Handlungen überhaupt betrachtet beruhet auf der Uebereinstimmung derselben mit den Göttlichen Schlüssen, welche entweder aus der Vernunft oder Offenbahrung bekandt sind.“

58 Ibidem: „es gibt aber viele Arten Handlungen, welche nicht unumgänglich nöthig den Zweck Gottes an dem Menschen zu erreichen, so daß sie von einem jeden Menschen in allen Umständen beobachtet werden dürfen; dahero man von selbigen urtheilet, daß sie nicht schlechterdings geboten, sondern des Menschen Einsicht überlassen sind, so daß er nach Beschaffenheit der Umstände selbige vorzunehmen oder zu unterlassen Freyheit hat, nachdem er erkennet, daß es dem Göttlichen Zwecke und Willen gemäß seyn möchte.“

59 Tai galų gale paaiškina L. Gineičio konstatuotą faktą, kad „Metų autorius kiekviena pasitaikančia proga nevengia mokyti ar moralizuoti skaitytoją“ (GINEITIS, Leonas. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, p. 325). Žr. taip pat J. Lebedžio teiginį, kad „Metai galėtų vadintis didaktiniu epu“ (LEBEDYS, Jurgis. *Senoji lietuvių literatūra*, p. 283).

60 ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt*, p. 143: „Dinge der Natur sind Handlungen Gottes, dahero können dieselbige an sich betrachtet, nicht getadelt werden.“

61 GOTTSCHED, Christoph. *Versuch einer Critischen Dichtkunst vor die Deutschen*. Leipzig, 1730.

Christopho Gottschedo (1700–1766) traktato *Versuch einer Critischen Dichtkunst vor die Deutschen*. 1730, antraštiniis puslapis ir frontispisas

Smulkiau jos neanalizuodamas, apsiribosiu keliomis pastabomis. Taip pat kaip D. H. Arnoldtas, Ch. Gottschedas laiko, kad svarbiausias poezijos bruožas esąs gamtos sekimas (*die Nachahmung der Natur*⁶²) ir kad ji turinti vaizduoti tikėtinius dalykus.⁶³ Nagrinėdamas panašias temas kaip D. H. Arnoldtas, jis rašo apie poetinius žodžius,⁶⁴ tropus,⁶⁵ poetinius sakinius ir jų puošmenas,⁶⁶ poetines figūras,⁶⁷ poetinio kūrinio rašymą,⁶⁸ jo metriką bei rimus.⁶⁹ Ch. Gottschedas taip pat smerkia svetimų ir naujų žodžių vartojimą, o rašydamas apie poetinius žodžius išskiria būdvardžius (*Bey-Wörter*),⁷⁰ turinčius ypač svarbią funkciją, nes leidžia vaizdingai ir originaliai apibūdinti jų valdomus daiktavardžius. Kalbėdamas apie poetinio kūrinio rašymą, teigia, kad geras poetas (dar labiau nei paprasti žmonės) privalo turėti sveiką protą, tinkamai suvokti daiktus, plačiai pažinti menus ir mokslus⁷¹. Skirtingai nuo kunigo D. H. Arnoldto, pasaulietis Ch. Gottschedas ne taip pabrėžia kūrybos sąsajas su religija.

Jaunajam K. Donelaičiui ypač naudinga galėjo būti Ch. Gottschedo traktato antroji dalis, kur gana detaliai nagrinėjami skirtingi poetiniai žanrai, nuo kurių aptarimo D. H. Arnoldtas atsiriboja, – tai odės,⁷² kantatos ir serenados,⁷³ idilės ir ekologės,⁷⁴ elegijos,⁷⁵ poetiniai laišškai,⁷⁶ satyros,⁷⁷ humoristiniai eilėraščiai,⁷⁸ dogmatiniai ir herojiniai eilėraščiai,⁷⁹ epopėjos,⁸⁰ tragedijos,⁸¹ komedijos,⁸² operos.⁸³ Be to, K. Donelaitis galėjo pasinaudoti knygos pradžioje su išsamiais Ch. Gottschedo komentarais pateikiamu Horacijaus *Ars poetica* vokišku vertimu,⁸⁴ kuris gal buvo lengviau suprantamas nei lotyniškas originalas.

Kitų papildomų žinių apie poeziją studentas K. Donelaitis galėjo gauti skaitydamas 1725 m. Breslave paskelbtą ir D. H. Arnoldto cituotą anoniminių traktatą *Anleitung zur Poesie, Darinnen ihr Ursprung, Wachsthum, Beschaffenheit und rechter Gebrauch untersucht und gezeiget wird*.⁸⁵ Jame pristatoma poezijos istorija nuo seniausių laikų iki XVI a. pabaigos,⁸⁶ rašoma apie poezijos kilmę ir įvairių tautų poeziją: hebrajų, senovės graikų, romėnų, italų ir ispanų, prancūzų, anglų, olandų, danų ir švedų, vokiečių. Taip pat pateikiama glausta skirtingų poetinių žanrų apybraiža,⁸⁷ o skyriuje „Apie pačią poeziją“⁸⁸ aptariami svarbiausi poezijos teorijos klausimai. Čia teigiama, kad kuriant poeziją reikia laikytis keturių pagrindinių principų: sutarti su gamta, linksminti skaitytoją smagiais išradimais, išmarginti savo kūrinį visokiais pamokymais ir pasiekti skaitytojo širdį.⁸⁹ Ar tai nėra K. Donelaičio poetinei programai būdingi dalykai?

62 Ibidem, p. 118.

63 Ibidem, p. 164.

64 Žr. septintąjį skyrių (Ibidem, p. 187–212).

65 Žr. aštuntąjį skyrių (Ibidem, p. 212–234).

66 Žr. devintąjį skyrių (Ibidem, p. 235–257).

67 Žr. dešimtąjį skyrių (Ibidem, p. 257–281).

68 Žr. vienuoliktąjį skyrių (Ibidem, p. 282–302).

69 Žr. dvyliktąjį skyrių (Ibidem, p. 303–324).

70 Žr. Ibidem, p. 202.

71 Ibidem, p. 283: „ein wahrer Dichter muß ja so wohl als ein ander Mensch, ja noch mehr als alle, die sich nicht ins Schreiben mischen, eine gesunde Vernunft, richtige Begriffe von Dingen, und eine grosse Kenntniß von Künsten und Wissenschaften haben.“

72 Ibidem, p. 327–357.

73 Ibidem, p. 358–380.

74 Ibidem, p. 281–410.

75 Ibidem, p. 410–433.

76 Ibidem, p. 434–457.

77 Ibidem, p. 457–482.

78 Ibidem, p. 482–512.

79 Ibidem, p. 513–537.

80 Ibidem, p. 537–563.

81 Ibidem, p. 564–585.

82 Ibidem, 585–603.

83 Ibidem, p. 603–613.

84 Horatius. *Von der Dicht-Kunst, übersetzt und mit Anmerkungen erläutert*.

85 [Anonimas]. *Anleitung zur Poesie, Darinnen ihr Ursprung, Wachsthum, Beschaffenheit und rechter Gebrauch untersucht und gezeiget wird*. Breslau, 1725.

86 Ibidem, p. 8–92.

87 Ibidem, p. 108–172.

88 *Von der Poesie an sich selbst* (Ibidem, p. 92–107).

89 Ibidem, p. 93–94: „1) Daß man allenthalben mit der Natur einstimmen, 2) daß man durch angenehme Erfindungen den Leser ergötzen, 3) daß man allerhand und zuweilen verdeckte Lehren einstreuen, und 4) daß man das Hertz des Lesers gewinnen möge.“

Anleitung zur Poesie/

Darinnen ihr
Ursprung, Wachsthum,
Beschaffenheit und rechter
Gebrauch untersucht
und
gezeiget wird.

Breslau,
Bey Michael Hubert, 1725.

Hoch- geneigter
Leser.

Seichwie sich die grosse
Welt um zwey Polos
drehet: Also solte sich
auch wohl billig die klei-
ne Welt, in allem ihren Thun und
Lassen, um die zwey Polos, der
Tugend und des Verstands, wend-
den; vornehmlich in Sachen, die
X 2 sie

Anleitung zur Poesie, Darinnen ihr Ursprung, Wachsthum, Beschaffenheit und rechter Gebrauch untersucht und gezeiget wird. 1725, antraštinis puslapis ir pratarmė

Šiame straipsnyje pristatytos kelios knygos, kurios Karaliaučiaus universitete buvo prieinamos poezija besidominčiam jaunajam K. Donelaičiui. Mėginant bent iš dalies atkurti poeto kūrybos kontekstą, buvo išskirtas ir detaliau aptartas jo mokytojo D. H. Arnoldto traktatas *Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt*. Ateityje gal būtų tikslinga išversti jį į lietuvių kalbą, kad šis kontekstas būtų geriau prieinamas ir įvertinamas didžiojo lietuvių poeto gerbėjų ir tyrinėtojų.

Literatūra

1. [Anonimas]. *Anleitung zur Poesie, Darinnen ihr Ursprung, Wachsthum, Beschaffenheit und rechter Gebrauch untersucht und gezeiget wird*. Breslau: Michael Hubert, 1725. 220 p. Naudotasi Bavarijos centrinės bibliotekos Münchene egzemplioriumi (L. eleg. G. 6 m), paskelbtu internete.
2. ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Versuch einer Systematischen Anleitung Zur Deutschen Poesie überhaupt*. Königsberg: Johann Stelter, 1732. 206 p. Naudotasi Drezdeno valstybinės universiteto bibliotekos egzemplioriumi (Ling. Germ. Rec. 582), paskelbtu internete.

3. DILYTĖ, Dalia. *Kristijonas Donelaitis ir antika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. 252 p.
4. DROTVINAS, Vincentas (rengėjas). *Michaelio Mörlino traktatas „Principium primum in lingua Lithvanica“*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008. 165 p.
5. GINEITIS, Leonas. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*. 2 leid. Vilnius: Vaga, 1990. 438 p.
6. GOTTSCHED, Christoph. *Versuch einer Critischen Dichtkunst vor die Deutschen*. Leipzig: Bernhard Christoph Breitkopf, 1730. 613 p. Naudotasi Göttingeno valstybinės universiteto bibliotekos egzemplioriumi (8 P. Germ. I, 134 Rara), paskelbtu internete.
7. GOTTSCHED, Christoph. *Ausführliche Redekunst, Nach Anleitung der alten Griechen und Römer, wie auch der neuern Ausländer [...] verfasst und mit Exempeln erläutert*. Leipzig: Bernhard Christoph Breitkopf, 1736. 620 [i.e. 720] p. Naudotasi Drezdeno krašto bibliotekos egzemplioriumi (L Germ. 272), paskelbtu internete.
8. LEBEDYS, Jurgis. *Senoji lietuvių literatūra*. Vilnius: Mokslas, 1977. 362 p.
9. MICHELINI, Guido. *Jono Berento Jš naujo pėrveizdėtos ir pagėrintos Giesmė Knygos: Mörlino traktato pritaikymas poezijoje*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2010. 230 p.
10. MICHELINI, Guido. Prūsijos Lietuvos giesmynai Donelaičio laikais. *Acta Historica Universitatis Klaipėdiensis*, t. 26, p. 79–89.
11. MURPHY, M. Lynne. *Semantic Relations and the Lexicon*. Cambridge: University Press, 2003. 292 p.

18TH CENTURY BOOKS ON POETICS IN GERMAN AVAILABLE FOR DONELAITIS DURING HIS STUDY TIME

Guido Michelini

Summary

The paper is based on the hypothesis that the most important sources of Kristijonas Donelaitis' poetic theory might have been some books in German about poetics, which were popular in Prussia in the first half of the 18th century. In all probability, the poet read these books between 1736 and 1740, during his study time at the University of Königsberg, rather than later, when he was interested in other subjects (such as music and theology), and moreover living in small provincial centres without access to any specialized libraries.

Since it is assumed that the most influential of these publications was the treatise *Versuch einer Anleitung Zur Deutschen Poesie*, published in 1732 in Königsberg and written by Donelaitis' teacher Heinrich Arnoldt, professor of theology at Königsberg's University, the paper pays great attention to this work by proposing a detailed analysis of it. It is also pointed out how Arnoldt's book, together with Mörlin's treatise *Principium primum in lingua Lithvanica*, influenced Donelaitis' choice to write his poem in a popular style; in addition, the book could have influenced Donelaitis' pietistic ideology.

The paper ends with a shorter analysis of other two books, cited by Arnoldt, with which Donelaitis could have been likewise acquainted during his study time at the university: Gottsched's *Versuch einer Critischen Dichtkunst vor die Deutschen* (1730) and the anonymous treatise *Anleitung zur Poesie, Darinnen ihr Ursprung, Wachsthum, Beschaffenheit und rechter Gebrauch untersucht und gezeigt wird* (1725).

Įteikta 2015 m. sausio 12 d.

Priimta 2015 m. kovo 21 d.